МИКОЛА ГОГОЛЬ

ПОВІСТЬ ПРО ТЕ, ЯК ПОСВАРИВСЯ ІВАН ІВАНОВИЧ З ІВАНОМ НИКИФОРОВИЧЕМ

РОЗДІЛ І ІВАН ІВАНОВИЧ І ІВАН НИКИФОРОВИЧ

Гарна бекеша в Івана Івановича! ну та й чудова! А які смушки! Хай йому біс, які смушки! сизі з морозом! Я ставлю бозна-що, коли ще в кого знайдуться такі! Гляньте, ради бога, на них, особливо, як стане він з ким-небудь розмовляти, гляньте збоку: що то за смакота! Описати не можна: оксамит! срібло! вогонь! Господи боже мій! Миколаю чудотворче, угоднику божий! чому ж то в мене немає такої бекеші? Він пошив її тоді ще, як Агафія Федосіївна не їздила до Києва. Ви знаєте Агафію Федосіївну? та сама, що відкусила вухо засідателеві. Прегарна людина Іван Іванович! Який у нього дім у Миргороді! Круг нього з усіх боків дашок на дубових стовпах, а під дашком скрізь лавки. Іван Іванович, як зробиться занадто жарко, скине з себе бекешу та спідні, залишиться в самій сорочці й одпочиває собі під дашком та поглядає, що робиться в подвір'ї й на вулиці. Які в нього яблуні та груші під самими вікнами! Відчиніть тільки вікно — так гілля само й вдирається до кімнати. Це все перед домом; а подивилися б, що в нього в садку! Чого там тільки нема? Сливи, вишні, черешні, городина всяка, соняшники, огірки, дині, стручки, навіть клуня та кузня.

Прегарна людина Іван Іванович! Він дуже любить дині. Це його улюблена їжа. Тільки-но пообідає та вийде в самій сорочці під дашок, ту ж мить і каже Гапці принести дві дині. І вже сам розріже, збере насіння в окремий папірець та й почне їсти. Потім звелить Гапці принести чорнильницю і сам, власною рукою, напише на папірці з насінням: оцю диню спожито такого ось дня. Якщо при тому був який-небудь гість, то: брав участь ось такий. Небіжчик суддя миргородський завжди милувався, дивлячись на дім Івана Івановича. Еге, будиночок таки

непоганий. Мені подобається, що до нього з усіх боків прибудовано сіни та сінці, отож коли глянути на нього здаля, то видно самі тільки дахи, що сидять один на одному, що дуже скидається на тарілку, повну млинців, а ще краще на губки, що наростають на дереві. А втім, дахи всі криті очеретом; верба, дуб та дві яблуні поспиралися на них своїми розлогими вітами. Поміж деревами мигтять і виходять навіть на вулицю невеличкі віконця з різьбленими побіленими віконницями. Прегарна людина Іван Іванович, його знає й комісар полтавський! Дорош Тарасович Пухівочка, коли їде з Хорола, то завжди заїжджає до нього. А протопоп, панотець Петро, що живе в Колиберді, як збереться в нього з п'ятеро гостей, завжди каже, що він нікого не знає, хто б так виконував обов'язок християнський та вмів жити, як Іван Іванович. Боже, як збігає час! уже тоді минуло понад десять років, як він повдовів. Дітей .у нього не було. У Гапки є діти й бігають часто на подвір'ї. Іван Іванович завжди дає кожному чи по бублику, чи по скибочці дині, чи грушу. Гапка в нього носить ключі від комор та від погребів; а від великої скрині, що стоїть у нього в опочивальні, та від середньої комори Іван Іванович держить у себе й нікого не любить туди пускати. Гапка, дівка здорова, ходить у запасці, має свіжі литки та щоки. А який він богомільний, Іван Іванович! Щонеділі надіває він бекешу та йде до церкви. Зайшовши туди, Іван Іванович, вклонившись на всі боки, звичайно стає на криласі і дуже добре підтягає басом. А коли скінчиться відправа, Іван Іванович ніяк не стерпить, щоб не обійти всіх жебраків. Він би, може, і не хотів братися до такого нудного діла, коли б не спонукала його до того природна добрість. "Здорова була, небого", звичайно казав він, знайшовши найбільш покалічену бабу, в подертій, пошитій з латок, одежі. "Звідки ти, бідолахо?" — "Я, паночку, з хутора прийшла: три дні як не пила, не їла, вигнали мене рідні діти". "Бідна голівонько! Чого ж ти прийшла сюди?" "А так, паночку, милостині просити, чи не дасть хто-небудь хоч на хліб". "Гм! що ж, хіба тобі хочеться хліба?" звичайно питав Іван Іванович. "Чому б не хотілося! голодна, як собака". "Гм!" відповідав звичайно Іван Іванович: "то тобі, може, і м'яса хочеться?" "Та всьому, що з ласки вашої дасте, всьому буду рада". "Гм! хіба м'ясо краще за хліб?" "Де вже там голодному добирати? Усе, що дасте, то й добре". На цім слові стара звичайно простягала руку. "Ну, йди собі з богом", казав Іван Іванович.

"Чого ж ти стоїш? адже я тебе не б'ю!" І, вдавшись з такими самими запитаннями до другого, до третього, нарешті повертається додому, чи заходить випити горілки до сусіда Івана Никифоровича, або до судді, або до городничого. Іван Іванович дуже любить, коли йому хто-небудь що-небудь подарує, чи гостинця дасть. Це йому дуже подобається. Дуже хороша також людина Іван Никифорович. Його двір біля двору Івана Івановича. Вони такі між собою приятелі, яких і світ не бачив. Антін Прокопович Пупопуз, який і досі ще ходить у коричневому сюртуці з голубими рукавами та щонеділі обідає в судді, звичайно казав, що Івана Никифоровича та Івана Івановича сам чорт зв'язав мотузочком. Куди той, туди й той плентається. Іван Никифорович ніколи не був жонатий. Хоч і говорили, ніби він женився, та це цілковита брехня. Я дуже добре знаю Івана Никифоровича і можу сказати, що він навіть не мав наміру женитися. Звідки йдуть усі ці плітки? Так, як ото наговорили були, що Іван Никифорович уродився з хвостом іззаду. Але ця вигадка така безглузда та разом з тим ганебна й непристойна, що я навіть не бачу потреби спростовувати її перед освіченими читачами, які безперечно знають, що в самих тільки відьом, і то дуже в небагатьох, є ззаду хвіст, та й вони, проте, належать більше до жіночого роду, ніж до чоловічого. Незважаючи на велике приятелювання, ці незвичайні друзі не зовсім були схожі між собою. Найкраще можна дізнатися про їхні вдачі з порівняння: Іван Іванович має незвичайний дар говорити напрочуд приємно. Господи, як він говорить! Це почуття можна порівняти хіба з тим, коли вас ськають, або потихеньку проводять пальцем по вашій п'яті. Слухаєш, слухаєш — і голову повісиш. Приємно! надзвичайно приємно! як сон після купання. Іван Никифорович, навпаки, більше мовчить, та зате коли вліпить слівце, то держись тільки: обголить краще за всяку бритву. Іван Іванович худорлявий і високий на зріст; Іван Никифорович трохи нижчий, але зате розпросторюється в широчінь. Голова в Івана Івановича схожа на редьку хвостом донизу; голова в Івана Никифоровича на редьку хвостом догори. Іван Іванович тільки по обіді лежить у самій сорочці під дашком, а надвечір надіває бекешу і йде куди-небудь, або до міської крамниці, куди він постачає борошно, або на поле ловити перепелів. Іван Никифорович лежить цілий день на ґанку; коли не занадто гаряче надворі, то звичайно виставивши спину на сонце, і нікуди не хоче йти.

Якщо надумається ранком, то пройдеться по подвір'ю, огляне господарство, І знову спочиває. Колись давніше зайде бувало до Івана Івановича. Іван Іванович надзвичайно делікатна людина і в порядній розмові ніколи не скаже непристойного слова і ту ж мить образиться, коли почує його. Іван Никифорович інколи не встережеться; тоді звичайно Іван Іванович устає з місця й каже: "годі, годі, Іване Никифоровичу; краще мерщій на сонце, ніж говорити такі богоогидні слова". Іван Іванович дуже сердиться, якщо йому влетить у борщ муха: він тоді стає сам не свій: І тарілку кине, і господареві від нього перепаде. Іван Никифорович дуже любить купатися, і коли сяде по шию у воду, звелить поставити також у воду стіл та самовар, і дуже любить пити чай у такій прохолоді. Іван Іванович голить бороду на тиждень двічі; Іван Никифорович один раз. Іван Іванович страшенно цікавий. Борони боже, коли що-небудь почнеш йому розказувати, та не докажеш! Коли ж чим-небудь буває невдоволений, то ту ж мить і натякне на це. Дивлячись на Івана Никифоровича, надзвичайно важко розпізнати, чи задоволений він, чи сердитий; хоч і зрадіє з чого-небудь, то знаку не подасть. Іван Іванович трохи боязкий на вдачу. У Івана Никифоровича, навпаки, шаровари в таких рясних зборах, що якби роздути їх, то туди можна було б умістити ціле подвір'я з коморами й усіма будовами. У Івана Івановича великі виразні очі тютюнового кольору і рот трохи схожий на букву іжицю; в Івана Никифоровича очі маленькі, жовтуваті й зовсім зникають між густими бровами та пухлими щоками, а ніс його має вигляд стиглої сливи. Іван Іванович, коли почастує вас табакою, то завжди попереду лизне кришку табакерки, тоді клацне по ній пальцем і, подаючи, скаже, якщо ви з ним знайомі: "чи дозволите прохати, добродію, вашої ласки?" якщо ж незнайомі, то: "чи дозволите прохати, добродію, не маючи честі знать чину, наймення та по-батькові, вашої ласки?" А Іван Никифорович дасть вам просто в руки свого ріжка й додасть тільки: "призволяйтесь". Як Іван Іванович, так і Іван Никифорович дуже не люблять бліх; і через те ні Іван Іванович, ні Іван Никифорович ніколи не проминуть єврея з крамом, щоб не купити в нього елексиру в усяких слоїчках проти цих комах, вилаявши перед тим його добре. А втім, незважаючи на деяку несхожість, як Іван Іванович, так і Іван Никифорович прегарні люди.

РОЗДІЛ II З ЯКОГО МОЖНА ДІЗНАТИСЯ, ЧОГО ЗАХОТІЛОСЬ ІВАНОВІ ІВАНОВИЧУ, ПРО ЩО ВЕЛАСЯ РОЗМОВА МІЖ ІВАНОМ ІВАНОВИЧЕМ ТА ІВАНОМ НИКИФОРОВИЧЕМ І ЧИМ ВОНА СКІНЧИЛАСЬ

Ранком, це було в липні місяці, Іван Іванович лежав під дашком. День був гарячий, повітря сухе й переливалося струмками. Іван Іванович встиг уже побувати за містом коло косарів та на хуторі, встиг розпитати чоловіків та жінок, що зустрічалися по дорозі, звідки, куди й чого; наморився страх і приліг одпочити. Лежачи, він довго оглядав комори, подвір'я, сараї, курей, що бігали по подвір'ю, і думав собі: "Боже ти мій, господи, який я хазяїн! Чого в мене немає? Птиця, будівлі, комори, все, чого душа забажає, горілка перегінна, настояна; в садку груші, сливи; в городі мак, капуста, горох... Чого ж ще нема в мене?.. Хотів би я знати, чого нема в мене?" Поставивши собі таке глибокодумне запитання, Іван Іванович задумався; а тимчасом очі його відшукали нові речі, переступили через паркан на подвір'я до Івана Никифоровича і захопилися мимоволі цікавим видовищем. Худа баба виносила за порядком злежану одежу та розвішувала її на натягнутому мотузку провітрювати. Незабаром старий мундир, з виношеними обшлагами, простяг у повітря рукава й обіймав парчеву кофту, з-поза нього висунувся дворянський з гербовими ґудзиками, з одгризеним коміром, білі казимірові штани, з плямами, що їх колись натягав Іван Никифорович на ноги і що їх тепер можна було натягти хіба що на його пальці. За ними незабаром звисли й інші на зразок букви Л. Потім синій козацький бешмет, що його пошив собі Іван Никифорович літ тому з дванадцять, коли лагодився був вступити до міліції та вже й запустив був собі вуси. Нарешті, одне до одного, виткнулася шпага, схожа на гострий шпиль, що стирчав у повітрі. Потім замаяли фалди чогось схожого на каптан, трав'янисто-зеленого кольору, з мідними ґудзиками, як п'ятак завбільшки. З-за фалд виглянув жилет, облямований золотим позументом, з великим викотом спереду. Жилет закрила незабаром стара спідниця покійної бабуні, з кишенями, у які можна було заховати по кавуну. Все те, перемішуючись, становило для Івана Івановича дуже цікаве видовище, тимчасом як сонячне проміння, охоплюючи то там, то там синій чи зелений рукав, червоний обшлаг, або частину золотої парчі,

чи мінячись на вістрі шпаги, робили з нього щось незвичайне, схоже на той вертеп, що його возять по хуторах мандрівні дурисвіти. Особливо, коли юрма людей, стиснувшись докупи, дивиться на царя Ірода в золотій короні, чи на Антона, що веде козу; за вертепом вищить скрипка; циган бренькає руками на губах, замість барабана, а сонце заходить, і свіжий холод південної ночі непомітно горнеться щільніше до свіжих плечей та грудей огрядних хуторянок. Незабаром стара вилізла з комори, кректячи й несучи на собі старовинне сідло з поодриваними стременами, з витертими ремінними чохлами для пістолів, з чепраком, колись яскраво-червоного кольору, із золотим гаптуванням та мідними прикрасами. "Ого дурна баба!" подумав Іван Іванович: "вона ще витягне й самого Івана Никифоровича провітрювати". І справді: Іван Іванович не зовсім помилився в своєму здогаді. Хвилин через п'ять піднеслися нанкові шаровари Івана Никифоровича і затулили собою мало не половину подвір'я. Після того вона винесла ще шапку та рушницю. "Що ж це за знак?" подумав Іван Іванович: "я не бачив ніколи рушниці в Івана Никифоровича. Що ж це він? стріляти не стріляє, а рушницю держить! Нащо ж вона йому? А штучка гарна! Я давно хотів придбати собі таку. Дуже мені хочеться мати цю рушничку; я люблю побавитися рушничкою. Гей, бабо, бабо!" загукав Іван Іванович, киваючи пальцем. Стара підійшла до огорожі. "Що це в тебе, бабусю, таке?" "Бачите самі, рушниця". "Яка рушниця?" "Хто його знає, яка! Якби вона була моя, то я, може, й знала б, з чого вона зроблена, але вона панська". Іван Іванович устав і почав розглядати рушницю з усіх боків і забув покартати бабу за те, що вона вивісила її разом із шпагою провітрювати. "Вона, мабуть, залізна", казала далі стара. "Гм! залізна. Чому ж вона залізна?" казав про себе Іван Іванович: "А чи давно вона в пана?" "Може, й давно". "Гарна штучка!" провадив далі Іван Іванович: "я випрошу П. Що він має робити з нею! або виміняю на що-иебудь. А що, бабусю, дома пан? "Дома". "Що він? лежить?" "Лежить". "Ну, гаразд; я зайду до нього". Іван Іванович одягся, взяв у руки сукувату палицю од собак, бо в Миргороді куди більше їх трапляється на вулиці, ніж людей, і пішов. Двір Івана Никифоровича хоч був біля двору Івана Івановича й можна було перелізти з одного в другий через тин, проте Іван Іванович пішов вулицею. З цієї вулиці треба було перейти в провулок, такий вузький, що коли траплялось зустрітися там

двом повозам по одній коняці, то вони вже не могли розминутись і залишалися в такому стані доти, поки схопивши за задні колеса, не витягали їх того туди, а того туди, на обидва боки на вулицю. А піший вбирався, мов у квітки, в реп'яхи, що росли обабіч коло тину. На цей провулок виходили з одного боку сарай Івана Івановича, а з другого — комора, ворота та голубник Івана Никифоровича. Іван Іванович підійшов до воріт, забряжчав клямкою: всередині здійнялась гавкотня; та різномасна зграя скоро побігла, вимахуючи хвостами, назад, побачивши, що то була знайома людина. Іван Іванович перейшов подвір'я, де рябіли індійські голуби, що їх годував власноручно Іван Никифорович, лушпиння з кавунів та динь, там травичка, там поламане колесо, чи обруч із бочки, або хлопчина, який валявся на землі в забрудненій сорочці — картина, що люблять живописці! Тінь від розвішаної одежі вкривала майже все подвір'я і давала йому деякий холодок. Баба зустріла його, уклонилась і, заґавившись, стала на одному місці. Перед домом чепурився ґаночок з дашком на двох дубових стовпах — непевний захисток від сонця, що в цей час на Україні не любить жартувати і обливає пішу людину з голови до п'ят гарячим потом. З цього можна було бачити, як ото дуже забажалося Іванові Івановичу набути потрібну річ, коли він наважився піти в таку пору, не додержавши навіть свого повсякчасного звичаю виходити тільки ввечері. Кімната, куди вступив Іван Іванович, була зовсім темна, бо віконниці були позачинювані, і сонячний промінь, пробиваючись крізь дірку, зроблену у віконниці, набув райдужних барв і, вдаряючи в протилежну стіну, вимальовував на ній строкатий ландшафт з очеретяних дахів, дерев та розвішаної на подвір'ї одежі, тільки все обернене догори. Від того усій кімнаті надавалося якоїсь дивної сутіні. "Боже поможи!" сказав Іван Іванович. "А! здорові будьте, Іване Івановичу!" відповів голос з кутка. Тоді тільки Іван Іванович помітив Івана Никифоровича, що лежав на розстеленому долі килимі. "Вибачайте, що я перед вами в натурі". Іван Никифорович лежав без усього, навіть без сорочки. "Нічого. Чи спочивали ви сьогодні, Іване Никифоровичу?" "Спочивав. А ви спочивали, Іване Івановичу?" "Спочивав". "То оце ви і встали?" "Я оце встав? Христос з вами, Іване Никифоровичу! Як можна спати до такої пори! Я оце тільки приїхав із хутора. Прегарні жита по дорозі! дивовижні! І сіно таке буйне, м'яке, травнисте!" "Горпино!"

загукав Іван Никифорович: "принеси Іванові Івановичу горілки та пирогів із сметаною!" "Гарна година сьогодні!" "Не хваліть, Іване Івановичу. Чорти б її забрали! місця не знайдеш від спеки". "От, треба-таки спом'янути чорта. Гей, Іване Никифоровичу! Ви згадаєте моє слово, та вже буде пізно: буде вам на тім світі за богоогидні слова". "Чим же я образив вас, Іване Івановичу? Я не зачіпав ні батька, ні матері вашої. Не знаю, чим я вас образив". "Годі вже, годі, Іване Никифоровичу!" "Ій-богу, я не образив вас, Іване Івановичу!" "Дивно, що перепелиці до цього часу не йдуть на дудочку". "Як ви собі хочете, думайте, що ваша воля, а тільки я вас не образив нічим". "Не знаю, чому вони не йдуть", казав Іван Іванович, ніби не слухаючи Івана Никифоровича. "Чи час не настав ще, тільки ж пора, здається, така, як треба". "То ви кажете, що жита гарні?" "Чудові жита, чудові!" Після того запала мовчанка. "Навіщо це ви, Іване Никифоровичу, одежу розвішуєте?" нарешті сказав Іван Іванович. "Та прегарну, майже нову одежу загноїла проклята баба. Тепер провітрюю; сукно тонке, добряче, перелицюй тільки — і можна знову носити". "Мені там сподобалась одна штучка. Іване Никифоровнчу". "Яка?" "Скажіть, будь ласка, навіщо вам ота рушниця, що провітрюється у вас вкупі з одежею?" Тут Іван Іванович підніс табаки: "Чи насмілюся просити ласки?" "Нічого, призволяйтесь! я понюхаю свою". На цім слові Іван Никифорович помацав круг себе і дістав ріжок. "Ото дурна баба, то вона й рушницю туди почепила! Гарну табаку єврей робить у Сорочинцях. Не знаю, чого він додає туди, а таке пахуче! На канупер трохи схоже. Ось візьміть, розжуйте трошки в роті. А правда, схоже трошки на канупер? беріть, призволяйтесь!" "Скажіть, будь ласка, Іване Никифоровнчу, я все про рушницю, що ви з нею робитимете? адже вона вам не потрібна". "Як це не потрібна? а як доведеться стріляти?" "Господь з вами, Іване Никифоровнчу, коли ж ви будете стріляти? Хіба по страшному суді? Ви, скільки я знаю й інші пам'ятають, ще жодної качки не вбили, та й вам натуру не таку вже господь бог дав, щоб стріляти. У вас статура і постать поважна. Як же вам блукати болотами, коли ваша одежина, та, що її не в кожній розмові годиться називати, провітрюється і тепер ще, то що ж тоді? Ні, вам треба спокою, відпочинку (Іван Іванович, як згадано вже, надзвичайно мальовничо говорив, коли треба було переконувати кого. Як він говорив! Боже, як він говорив!). Егеж, то вам, кажу, личать

пристойні вчинки. Послухайте, віддайте її мені!" "Як це можна! це рушниця дорога. Таких рушниць тепер не знайдете ніде. Я ще як збирався в міліцію, купив її в турчина. А тепер би ото враз і віддати її! Як можна! це річ конче потрібна". "Нащо ж вона потрібна?" "Як нашо? А коли нападуть на хату розбійники... Ще б пак непотрібна! Слава тобі господи! тепер я спокійний і не боюсь нічого. А чому? тому, що я знаю, що в мене стоїть у коморі рушниця". "Добра рушниця! Та в неї, Іване Ннкифоровичу, замок зіпсований". "То що, що зіпсований? Можна полагодити. Треба тільки вмазати конопляною олією, щоб не іржавів". "З ваших слів, Іване Никифоровнчу, я нітрохи не бачу дружньої до мене прихильності. Ви нічого не хочете зробити для мене на знак приязні". "Як же це ви говорите, Іване Івановичу, що я вам не виявляю ніякої приязні? Як вам не совісно? Ваші воли пасуться в мене на степу, і я ні разу не займав їх. Коли їдете до Полтави, то завжди просите в мене брички, — і що ж? хіба не давав я коли? Дітлахи ваші перелазять через тин до мене на подвір'я та бавляться з моїми собаками — я нічого не кажу: нехай собі бавляться, аби нічого не займали! нехай собі бавляться! "Коли не хочете подарувати, то, може, поміняємось". "Що ж ви мені дасте за неї?" Тут Іван Никифорович сперся на руку і поглянув на Івана Івановича. "Я вам дам за неї буру свнию, ту саму, що відгодував у сажу. Добра свиня! Побачите, коли на той рік вона не наведе вам поросят". "Не знаю я, як ви можете, Іване Івановичу, це говорити. Нащо мені свиня ваша? Хіба по чортові поминки справляти". "От ізнов! без чорта таки не можна обійтися! Гріх вам; їй-богу, гріх Іване Никифоровичу!" "Та як же ви, справді, Іване Івановичу, даєте за рушницю чорт знає що таке: свиню". "Чого ж вона чорт знає що таке, Іване Никифоровичу?" "Як же таки, ви самі б розміркували до ладу. Це таки рушниця — річ відома; а то чорт знає що: свиня! Коли б не ви казали, я б міг взяти це за образу для себе". "Що ж таке негарне помітили ви в свині?" "Та за кого ж ви справді вважаєте мене? щоб я свиню..." "Сідайте, сідайте! не буду вже... Нехай вам зостається ваша рушниця, нехай собі зогниє та переіржавіє, стоячи в кутку в коморі — не хочу більше говорити про неї". Після того запала мовчанка. "Кажуть", почав Іван Іванович: "що три королі оповістили війну цареві нашому". "Егеж, казав мені Петро Федорович; що ж це за війна? і чого вона?" "Напевне не можна сказати, Іване Никифоровичу, за що вона.

Я гадаю, що королі хочуть, щоб ми всі перейшли в турецьку віру". "Ач, дурні, чого захотіли!" промовив Іван Никифорович, підвівши трохи голову. "От бачите, а цар наш й оголосив їм за те війну. Ні, каже, перейдіть ви самі у віру христову!" "Що ж? адже наші їх поб'ють, Іване Івановичу!" "Поб'ють. То не хочете, Іване Ннкнфоровичу, проміняти рушничку?" "Мені дивно, Іване Івановичу, ви, здається, людина відома вченістю, а говорите як підліток. Що б я за дурень такий..." "Сідайте, сідайте. Бог із нею! нехай вона собі згнне; не говоритиму більше!.." У цей час принесли закуску. Іван Іванович випив чарку й закусив пирогом із сметаною. "Слухайте, Іване Никифоровнчу. Я вам дам, крім свині, ще два мішки вівса; ви ж бо вівса не сіяли. Цього року вам однаково треба буде купувати овес". "Ій-богу, Іване Івановичу, з вами говорити треба гороху наївшись. (Це ще нічого, Іван Никифорович ще й не такі слівця пускає). Де видано, щоб хто рушницю проміняв за два мішки вівса? Небійсь, бекеши своєї не віддасте". "Та ви ж забули, Іване Никнфоровичу, що я й свиню ще даю вам". "Як! два мішки вівса й свиню за рушницю?" "А що ж, хіба мало?" "За рушницю?" "Звісно, за рушницю!" "Два мішки за рушницю?" "Два мішки не порожні, а з вівсом; а свиню забули?" "Поцілуйтеся ви з своєю свинею, а коли не хочете, то з чортом!" "О! вас зачепи тільки! Побачите: нашпигують вам на тому світі язика гарячими голками за такі богомерзенні слова. Після розмови з вами треба й обличчя й руки вмити й самому обкуритися". "Дозвольте, Іване Івановичу; рушниця річ благородна, щонайцікавіша забавка, до того й окраса в кімнаті приємна..." "Ви, Іване Никифоровнчу, розносилися так з своєю рушницею, як дурень з писаною торбою", сказав Іван Іванович з досадою, бо й справді починав уже гніватися. "А ви, Іване Івановичу, справжній гусак". Якби Іван Никифорович не сказав цього слова, то вони б посперечалися проміж себе й розійшлись, як завжди, приятелями; але тепер сталося зовсім не те. Іван Іванович увесь спалахнув. "Що ви таке сказали, Іване Никифоровнчу?" запитав він, підвищивши голос. "Я сказав, що ви схожі на гусака, Іване Івановичу!" "Як же ви насмілились, добродію, забувши і пристойність і пошану до чину й фамілії людини, знеславити таким ганебним найменням?" "Що ж тут ганебного? Та чого ви ото й справді розмахалися руками,Іване Івановичу?" "Ще раз кажу, як ви насмілились, знехтувавши всяку пристойність, назвати мене гусаком?"

"Начхав я вам на голову, Іване Івановичу! Що це ви так розкудахкались?" Іван Іванович не міг більше стриматися: губи його тремтіли; рот змінив звичайний вигляд іжиці і став схожим на О; очима він так лупав, що зробилося страшно. Це було в Івана Івановича надзвичайно рідко. Треба було для цього його дуже розгнівити. "Та я ж вам об'являю", вимовив Іван Іванович: "що я знати вас не хочу". "Велике лихо! їй-богу, не заплачу від того!" відповів Іван Никифорович. Брехав, брехав, їй-богу, брехав! йому дуже було прикре те. "Ноги моєї не буде у вашій хаті". "Еге-ге!" сказав Іван Никифорович, з досади не знаючи сам, що робити, і навіть проти звичаю ставши на ноги. "Гей, бабо, хлопче!" Тут виткнулася з-за дверей та сама худа баба і невеличкий на зріст хлопчик, закутаний у довгий і широкий сюртук. "Візьміть Івана Івановича за руки та виведіть його за двері!" "Як? Дворянина?" закричав з почуттям гідності й обурення Іван Іванович. "Насмільтесь тільки! підступіть! я вас знищу з дурним вашим паном! Ворон не знайде місця вашого!" (Іван Іванович говорив надзвичайно сильно, коли душа його була обурена). Вся група являла сильну картину: Іван Никифорович, що стояв посеред кімнати в повній красі своїй, без будь-якої оздоби! Баба, роззявивши рота й виявивши на обличчі найбезглуздішу, повну переляку міну! Іван Іванович з піднесеною вгору рукою, як змальовувалося римських трибунів! То була незвичайна хвилина! Спектакль чудовий! і тимчасом був один тільки глядач: це був хлопчик у незмірному сюртуці, що стояв досить спокійно і колупав пальцем свого носа. Нарешті Іван Іванович взяв шапку свою. "Дуже гарно поводитесь ви, Іване Никифоровичу! чудесно! Я це пригадаю вам!" "Ідіть, Іване Івановичу, ідіть! та глядіть, не попадайтеся мені: бо я вам, Іване Івановичу, всю пику поб'ю!" "Ось вам за це, Іване Никифоровичу", відповів Іван Іванович, скрутивши йому дулю та грюкнувши за собою дверима, що вискнули, захрипіли і розчинилися знову. Іван Никифорович виставився з дверей і щось хотів додати, та Іван Іванович уже не оглядався і прожогом біг з подвір'я.

РОЗДІЛ III

Отже два статечні мужі, честь і окраса Миргорода, посварилися між собою! і за що? за дурницю, за гусака. Не хотіли бачити один одного,

порвали всі зв'язки, тимчасом як перше були відомі за найнерозлучніших друзів! Щодня бувало Іван Іванович та Іван Никифорович посилають один до одного довідатись про здоров'я і часто перемовляються один з одним із своїх ґанків та говорять один одному такі приємні слова, що серцю мило слухати було. В неділю бувало Іван Іванович у штаметовій бекеші Іван Никифорович у нанковому яснокоричневому козакині йдуть, майже попід руки побравшись один з одним, до церкви. І коли Іван Іванович, що мав очі надзвичайно пильні, перший помічав калюжу чи який-небудь бруд посеред вулиці, що трапляється іноді у Миргороді, то завжди казав Іванові Никифоровнчу: "стережіться, не ступіть сюди ногою, бо тут негаразд". Іван Никифорович, з свого боку, виявляв теж найзворушливіші ознаки приязні і, хоч би як стояв далеко, завжди простягне було до Івана Івановича руку з ріжком, приказуючи: "призволяйтесь!" А яке чудове хазяйство в обох!.. і ці два приятелі... Коли я почув про це, то мене як громом прибило! Я довго не хотів вірити: боже праведний! Іван Іванович посварився з Іваном Никифоровичем! Такі достойні люди! То що ж тепер тривке на цьому світі? Коли Іван Іванович прийшов до себе додому, то довго ще хвилювався. Він бувало найперше зайде до стайні подивитися, чи їсть кобила сіно (в Івана Івановича кобилка булана з лисинкою на лобі. Дуже добра конячка); потім нагодує індиків та поросят з рук власних і тоді вже йде до покоїв, де або робить дерев'яний посуд (він дуже майстерно, не гірше за токаря, вміє виробляти всякі речі з дерева), або читає книжку, друковану в Любія, Гарія та Попова (назви її Іван Іванович не пам'ятає, бо дівка вже дуже давно відірвала верхній край титульного аркушика, забавляючи дитину), або ж відпочиває під дашком. А тепер він не взявся до жодного свого повсякчасного діла. Та замість того, зустрівши Гапку, почав лаяти, чого вона тиняється без роботи, тимчасом як вона несла крупи на кухню; кинув палицю на півня, що підійшов до ґанку за звичайним датком і коли підбіг до нього замурзаний хлопчина в подертій сорочинці та закричав: "татку, татку, дай пряника!" то він на нього так страшно посварився і затупав ногами, що переляканий хлопчина забіг бозна-куди. Одначе, нарешті він одумався! взявся до повсякчасного діла. Пізно сів він обідати і вже майже над вечір ліг спочивати під дашком. Добрий борщ із голубами, що зварила Гапка, вигнав зовсім вранішню подію. Іван Іванович знову почав з утіхою

розглядати своє господарство. Нарешті спинився очима на сусідовому подвір'ї й сказав сам до себе: "Сьогодні я не був у Івана Никифоровича: піду-но до нього". Сказавши це, Іван Іванович узяв палицю та шапку й подався на вулицю; та ледве тільки вийшов за ворота, як згадав про сварку, плюнув і вернувся назад. Майже такий самий рух трапився й на подвір'ї в Івана Никифоровича. Іван Іванович бачив, як баба вже ступила була на тин, намірившись перелізти до нього на подвір'я, аж раптом почувся голос Івана Никифоровича: "назад! назад! не треба!" Одначе Іванові Івановичу стало дуже нудно. Дуже могло бути, що ці достойні люди другого ж таки дня помирилися б, якби особлива подія в господі Івана Никифоровича не знищила останньої надії та не підлила смальцю в готовий погаснути вогонь ворожнечі. До Івана Никифоровича над вечір того самого дня приїхала Агафія Федосіївна. Агафія Федосіївна не була ні родичкою, ні своячкою, ні навіть кумою Іванові Никифоровичу. Здавалося б, зовсім не було їй чого до нього їздити, і він сам не був занадто їй радий; одначе вона їздила й проживала в нього по цілому тижню, а часом і довше. Тоді вона відбирала ключі і всю господу брала в свої руки. Це було дуже неприємно Іванові Никифоровичу, а проте він, на диво, слухав її, як дитина, і хоч іноді й намагався чинити опір, та завжди Агафія Федосіївна брала гору. Я, правду кажучи, не розумію, чого то так ведеться, що жінки хапають нас за носа, так само спритно, начебто чайник за ручку? Чи то руки їм так створено, чи носи наші ні на що більше не придатні. І дарма, що ніс Івана Никифоровича був трохи схожий на сливу, вона вхопила його за той ніс і водила за собою, як собачку. Він навіть змінював при ній мимоволі звичайні свої життьові звички: не так довго лежав на сонці, а коли й лежав, то не в натурі, а завжди надівав сорочку та шаровари, хоч Агафія Федосіївна зовсім того не вимагала. Вона була неохоча до церемоній, і коли в Івана Никифоровича була пропасниця, вона сама власними руками витирала його з голови до п'ят скипидаром та оцтом. Агафія Федосіївна носила на голові чепець, три бородавки на носі та капот кофійного кольору з жовтенькими квіточками. Уся постать її схожа була на кадовб, і через те знайти її талію було так само важко, як побачити без дзеркала свій ніс. Ніжки в неї були коротенькі, сформовані на зразок двох подушок. Вона плескала язиком про сусідів та їла варені буряки ранками, і напрочуд

добре лаялась — і при всій цій різноманітній роботі обличчя в неї ніколи не змінювало свого виразу, що звичайно можуть виявляти самі тільки жінки. Як тільки вона приїхала, все пішло шкереберть: "Ти, Іване Никифоровнчу, не мирися з ним і не перепрошуй: він тебе занапастити хоче; то такий уже чоловік! Ти ще його не знаєш". Шепотіла, шепотіла проклята баба й зробила те, що Іван Никифорович і чути не хотів про Івана Івановича. Усе набрало іншого вигляду: якщо сусідський собака забігав коли на подвір'я, то його лупцювали всім, що під руку трапиться; дитинчата, що перелазили через тин, верталися з вереском, з задертими сорочинами та слідами від різок на спині. Навіть сама баба, коли Іван Іванович хотів був її спитати про щось, вчинила таку непристойність, що Іван Іванович, як людина надзвичайно делікатна, плюнув і промовив тільки: "Ото погана баба! гірша за свого пана!" Нарешті, щоб довершити всі образи, осоружний сусід збудував просто нього, де звичайно був перелаз через тин, гусячий хлів, нібито з особливим наміром посилити образу. Цей огидний для Івана Івановича хлів збудований був диявольськи хутко: за один день. Це розбуркало в Івані Івановичу злість та бажання помститися. Він не подав, проте, і знаку, що йому це прикро, дарма що хлів навіть захопив частину його землі; та серце в нього так билося, що йому було надзвичайно трудно зберігати цей зовнішній спокій. Так перебув він день. Настала ніч... О, якби я був живописцем, я чудесно змалював би всі чари ночі! Я б змалював, як спить весь Миргород; як нерухомо дивляться на нього незчисленні зорі; як серед тієї видимої тиші лунає то близьке, то далеке гавкання собак; як повз них мчить закоханий паламар і перелазить через тин з лицарською безстрашністю; як білі стіни домів, оповиті місячним сяйвом, стають біліші, а дерева, що їх обступають, темніші, тінь від дерев лягає чорніша, квіти та замовкла трава стають запашніші, і цвіркуни, невгамовні лицарі ночі, дружно з усіх кутків зводять свої тріскотливі пісні. Я б змалював, як в одному з цих низеньких глиняних дімків чорнобривій городянці з тремтячими молодими персами, що розкинулась на самотній постелі, сниться гусарський вус та шпори, а місячне сяйво сміється в неї на щоках Я б змалював, як на білій дорозі мигтить чорна тінь кажана, що сідає на білі комини хат... Та навряд чи міг би я змалювати Івана Івановича, що вийшов тієї ночі з пилкою в руці. Скільки на обличчі в нього позначилося

різноманітних почуттів! Тихо, тихо підкрався він і підліз під гусячий хлів. Собаки Івана Никифоровича ще нічого не знали про сварку між ними і тому дозволили йому, як давньому приятелеві, підійти до хліва, що весь тримався на чотирьох дубових стовпах; підлізши до найближчого стовпа, приклав він до нього пилку й почав пиляти. Шум, що зчинився від пилки, примушував його щохвилини оглядатись; але думка про образу повертала бадьорість. Перший стовп було підрізано; Іван Іванович узявся до другого. Очі його палали й нічого не бачили від страху Раптом Іван Іванович скрикнув і зімлів: йому привидився мрець; та скоро він отямився, побачивши, що то був гусак, який виставив до нього свою шию. Іван Іванович плюнув обурено і взявся знову до роботи. І другий стовп підрізано, будівля похитнулася. Серце в Івана Івановича почало так страшно битись, коли він узявся до третього, що він кілька разів кидав роботу; уже більш як до половини його було підрізано, коли раптом хитка будівля дуже похитнулась... Іван Іванович ледве встиг одскочити, як вона, затріщавши, повалилася. Схопивши пилку, страшенно переляканий, прибіг він додому й кинувся на ліжко, не маючи навіть духу поглянути у вікно на наслідки свого страшного вчинку, йому здавалося, що весь двір Івана Никифоровича зібрався: стара баба, Іван Никифорович, хлопчина в безконечному сюргуці, усі з кілками, очолювані Агафією Федосіївною, йшли руйнувати та ламати його дім. Другого дня Іван Іванович весь час був як у пропасниці. Все йому привиджувалося, що осоружний сусід, помщаючись за те, принаймні підпалить його дім. І через те він звелів Гапці щохвилини оглядати всюди, чи не покладено де-небудь сухої соломи. Нарешті, щоб випередити Івана Никифоровича, він вирішив проскочити, мов заєць, наперед і подати на нього скаргу до миргородського повітового суду. Що то була за скарга, про те можна довідатись із наступного розділу.

РОЗДІЛ IV ПРО ТЕ, ЩО СТАЛОСЯ В МИРГОРОДСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ СУДІ

Чудове місто Миргород! Яких тільки нема в ньому будинків! І під стріхою, і під очеретом, і навіть під дощаним дахом; праворуч вулиця, ліворуч вулиця, скрізь прегарний тин; по ньому в'ється хміль, на ньому

висять горшки, з-поза нього соняшник показує свою сонцеподібну голову, червоніє мак,.мигтять товсті гарбузи... Розкіш! Тин завжди приоздоблений такими речами, які роблять його ще мальовничішим: чи почепленою плахтою, чи сорочкою чи шароварами. В Миргороді немає ні злодійства, ні шахрайства, і через те кожен вивішує, що йому спаде на думку. Як будете підходити до майдану, то, певне, спинитесь на якийсь час полюбуватися краєвидом: на майдані стоїть калюжа, дивовижна калюжа! єдина, яку тільки вам щастило коли-небудь бачити! Вона займає мало не весь майдан. Чудова калюжа! Будинки й будиночки, що здалека можуть здатися за копиці сіна, обступивши навкруги, дивуються з її краси. Але я тієї думки, що нема кращого будинку за повітовий суд. Чи дубовий він, чи березовий, мені нема діла; але в ньому, шановні добродії, восьмеро вікон! восьмеро вікон уряд, просто на майдан і на ту водяну просторінь, про яку я вже казав і яку городничий називає озером! Один тільки він помальований в гранітний колір; інші всі доми в Миргороді просто побілені. Дах на ньому весь із драниці, і був би навіть пофарбований червоним, коли б приготовану для того олію канцеляристи, приправивши цибулею, не з'їли, що було, як навмисне, саме в піст, і дах залишився непофарбованим. На майдан виходить ґанок, де часто бігають кури, бо на ґанку майже завжди розсипано крупи, чи що-небудь їстивне, що, проте, робиться не навмисно, а єдино через необережність позивачів. Дім поділений на дві половини: в одній установа, в другій арештантська. На тій половині, де установа, є дві кімнати, чисті, побілені, одна, передня, для позивачів; у другій стіл, прикрашений чорнильними плямами; на ньому зерцало . Чотири стільці дубові з високими спинками; попід стінами скрині, оковані залізом, де зберігалися цілі паки повітової ябеди. На одній з цих скринь стояв тоді наваксований чобіт.

Засідання почалося ще зранку. Суддя, досить огрядна людина, хоч трохи тонший за Івана Никифоровича, з доброю міною, в заяложеному халаті, з люлькою й чашкою чаю, розмовляв із підсудком. У судді губи були під самим носом, і через те ніс його міг нюхати верхню губу, скільки душі хотілося. Ця губа правила йому замість табакерки, бо табака, яку він адресував у ніс, майже завжди сіялася на неї. Отож суддя розмовляв

із підсудком. Боса дівка тримала осторонь тацю з чашками. Кінець столу секретар читав вирок у справі, але таким одноманітним сумним тоном, що сам підсудний заснув би, слухаюючи. Суддя, безперечно, зробив би це перш за всіх, коли б не зайшов на той час у цікаву розмову. "Я навмисне намагався дізнатись", говорив суддя, посьорбуючи чай із простиглої вже чашки: "якам способом це робиться, що вони співають гарно. У мене був славний дрізд років зо два тому. Та що ж? раптом зіпсувався зовсім. Почав співати бозна-що. Що далі, то гірше та гірше, почав гаркавити, хрипіти, хоч викинь! А воно ж то дурниця! це ось чого робиться: під шийкою робиться бульбашка, менша за горошинку. Цю бульбашку треба тільки проколоти голкою. Мене навчив цього Захар Прокопович, і саме, коли хочете, я вам розкажу докладно, яким це було способом: приїжджаю я до нього..." "Накажете, Дем'яне Дем'яновичу, читати другий?" перебив секретар, що вже кілька хвилин як скінчив читати. "А ви вже прочитали? Уявіть, як швидко! Я й не чув нічого! Та де ж він? Дайте його сюди, я підпишу. Що там іще у вас?" "Справа козака Бокитька про крадену корову".

"Гаразд, читайте! Еге, то приїжджаю я до нього... Я можу навіть розказати вам докладно, чим він почастував мене. До горілки дали балика, та якого. Егеж, не нашого балика, що ннм" (на цьому суддя клацнув язиком і усміхнувся, а ніс його понюхав свою незмінну табакерку), "що ним частує наша бакалійна миргородська крамниця. Оселедця я не їв, бо, як ви самі знаєте, у мене від нього пече згага під грудьми. Але ікри покуштував: чудова ікра! нема чого казати, знаменита! Потім випив я горілки персикової, настояної на золототисячнику. Була й шафранівка; та шафранівки, як ви самі знаєте, я не вживаю. Воно, бачите, дуже добре: попереду, як то кажуть, роздражнити апетит, а потім уже й завершити... А! довго не чули, а ще більше не бачили..." скрикнув раптом суддя, побачивши Івана Івановича, що входив "Бог на поміч! здорові будьте!" промовив Іван Іванович, уклонившись на всі боки з властивою тільки йому приємністю. Боже мій, як він умів зачарувати всіх своїм поводженням! Делікатності такої я ніде й не бачив. Він знав дуже добре сам свою гідність і через те на загальну пошану дивився, як на належне. Суддя сам подав стільця Іванові Івановичу, ніс його потяг із

верхньої губи всю табаку, що завжди було в нього ознакою великої втіхи. "Чим скажете частувати вас, Іване Івановичу" запитав він: "чи не бажаєте чашечку чаю?" "Ні, дуже дякую", відказав Іван Іванович, уклонився й сів. "Зробіть ласку, одну чашечку!" знову сказав суддя. "Ні, дякую. Дуже вдоволений з вашої гостинності!" відказав Іван Іванович, уклонився і сів. "Одну чашку!" знову сказав суддя. "Ні, не турбуйтесь, Дем'яне Дем'яновичу!" На цім слові Іван Іванович уклонився і сів. "Чашечку?" "Ну, нехай так, хіба що чашечку!" промовив Іван Іванович і простягнув руку до таці. Господи боже! Скільки ж то делікатності буває в людини! Не можна й сказати, яке приємне враження справляють такі вчинки! "Чи не звелите ще чашечку?" "Красно дякую", відказав Іван Іванович, ставлячи на тацю догори дном чашку і кланяючись. "Зробіть ласку, Іване Івановичу!" "Не можу. Дуже дякую!" При цьому Іван Іванович уклонився й сів. "Іване Івановичу! та зробіть ласку, одну чашечку!" "Ні, вельми дякую за гостинність". Сказавши це, Іван Іванович уклонився й сів. "Тільки чашечку! одну чашечку!" Іван Іванович простягнув руку до таці і взяв чашку. Хай йому всячина! як може, як добере способу людина додержати своєї гідності! "Я, Дем'яне Дем'яновичу", казав Іван Іванович, допиваючи останній ковток: "я до вас маю нагальну справу: я подаю позов". Тут Іван Іванович поставив чашку і вийняв списаний гербовий аркуш паперу. "Позов на ворога свого, на запеклого ворога". "На кого ж це?" "На Івана Никифоровича Довгочхуна". При чих словах суддя мало не впав із стільця. "Що ви кажете!" промовив він, сплеснувши руками: "Іване Івановичу! чи ви це?" "Бачите самі, що я!" "Господь з вами та всі святі! Як! ви! Іван Іванович! стали ворогом Іванові Никифоровичу! Чи то ж ваші це уста говорять? скажіть ще! Та чи не сховався хто-небудь позаду та говорить замість вас?.." "Що ж тут неймовірного? Я не можу дивитися на нього: він завдав мені смертельної кривди, образив честь мою". "Пресвята тройце! як же мені тепер впевнити матусю! А вона, старенька, щодня, тільки-но ми посваримось із сестрою, каже: ви, дітки, живете між собою, як собаки. Хоч би ви взяли приклад з Івана Івановича та Івана Никифоровича. От уже друзі, так друзі! то ж то приятелі! то ж то достойні люди! — От тобі й приятелі! Розкажіть же, за що ж це? як?" "Це річ делікатна, Дем'яне Дем'яновичу! словами того не можиа розповісти. Скажіть краще прочитати скаргу. Ось, візьміть із цього боку, тут

пристойніше". "Прочитайте, Тарасе Тихоновичу!" сказав суддя, обернувшись до секретаря. Тарас Тихоиович узяв скаргу і, висякавшись тим способом, як сякаються всі секретарі по повітових судах, за допомогою двох пальців, почав читати: "Від дворянина Миргородського повіту і поміщика Івана Іванового сина Перерепенка скарга; а про що, тому йдуть пункти: 1) Відомий усьому світові своїми богоогидними, наймерзеннішими, що всяку міру переступають, злобеззаконними вчннками, дворянин Іван Никифорів син Довгочхун, цього 1810 року липня 7 дня завдав мені смертельної образи, що як персонально честі моєї стосується, так рівно ж і для приниження та конфузії чину мого й роду. Отой дворянин і сам до того мерзенного вигляду, удачу має сварливу і сповнений усяких блюзнірств та лайливих слів!" Тут читець трохи зупинився, щоб знову висякатися, а суддя побожно склав руки й тільки казав сам до себе: "ото метке перо! Боже ти мій, господи! як пише цей чоловік!" Іван Іванович просив читати далі, і Тарас Тихонович продовжував: "Отой дворянин Іван Никифорів син Довгочхун, коли я прийшов до нього з дружньою пропозицією, узвав мене привселюдно образливим та ганебним для честі йменням, а саме гусаком, тоді як відомо всьому Миргородському повітові, що цією мерзотною твариною я ніколи зовсім не йменувався і надалі йменуватись наміру не маю. Доказом же мого дворянського походження є те, що в метричній книзі, яка є в церкві Трьох Святителів, записано як день мого народження, так і введення моє в хрест. Гусака ж, як всім відомо, хто хоч скільки-небудь знається в науках, ніяк не можна записати до метричної книги; бо гусак є не людина, а птиця, що вже кожному, навіть хто в семінарії не був, достеменно відомо. Та той злоякісний дворянин, про все теє відавши, не для чого іншого, як щоб завдати смертельної для мого чину та звання образи, вилаяв мене отим ганебним словом. 2) Цей-таки самий непристойний і неподобний дворянин простягнув до того ж руку на мою родову, одержану мною після батька свого, що перебував у духовному званні, блаженної пам'яті Івана Онисієвого сина Перерепенка, власність, тим, що, супроти всяких законів, переніс зовсім напроти мого ґанку гусячий хлів, що робилося не з яким іншим наміром, як щоб збільшити учинену мені образу; бо той хлів стояв досі таки далеченько і доволі ще був міцний. Та мерзенний намір вищезгаданого дворянина полягав єдино

в тому, щоб зробити мене свідком непристойних пасажів: бо відомо, що жодна людина не піде до хліва, а тим паче до гусячого, за пристойним ділом. При такій протизаконній дії два передні стовпи захопили власну мою землю, яка дісталася мені ще за життя від батька мого, блаженної пам'яті Івана Онисієвого сина Перерепенка, що вона починалася від комори й прямою лінією йшла до самого того місця, де баби миють горшки. 3) Вищеописаний дворянин, що його вже само ймення та прізвище викликають огиду, живить у душі зломисний намір спалити мене у власному домі. Безперечні до того ознаки в нижченаведеному виявляються: по-перше, оний злоякісний дворянин почав виходити часто із своїх покоїв, на що перше ніколи, з причини своїх лінощів та огидну огрядність у тілі, не зважувався, по-друге, в челядні його, що притикається до самого тину, який відгороджує мою власну, одержану від покійного батька, блаженної пам'яті Івана Онисієвого сина Перерепенка, землю, щоденно й незвичайно довго горить світло, що вже видимим є тому доказом, бо досі, через скнарість його та скупість, завжди не то що лойова свічка, а й каганець навіть був гашений. І тому прошу отого дворянина Івана Никифорового сина Довгочхуна, яко винуватця в палійстві, в зневаженні мого чину, імені та роду і за хижацьке привласнення добра, а найпаче за підле та срамотнє приточення до прізвища мого назви гусака, до стягнення штрафу, покриття проторів та збитків засудити, і самого, яко порушника, в кайдани забити та закувавши, до міської в'язниці припровадити, і на цю мою скаргу присуд негайно і доконечно вчинити. Писав та складав дворянин, миргородський поміщик Іван Іванів син Перерепенко". Після прочитання скарги, суддя підійшов до Івана Івановича, взяв його за ґудзика й почав говорити до нього майже ось так: "Що це ви робите, Іване Івановичу? Бога бійтесь! киньте скаргу, нехай вона пропаде! (сатана б приснився їй!) Поберіться краще з Іваном Никифоровичем за руки, та поцілуйтесь, та купіть сантуринського, чи нікопольського чи хоч просто наготуйте пуншику, та покличте мене! Вип'ємо гуртом і забудемо все!" "Ні, Дем'яне Дем'яновичу! не таке діло!" сказав Іван Іванович з поважністю, що так завжди личила йому. "Не таке діло, щоб можна було піти на мирову. Прощайте! прощайте і ви, панове!" казав він далі так само поважно, повернувшись до всіх. "Сподіваюся, що моя скарга матиме

належну дію"; і вийшов, залишивши здивованим увесь суд. Суддя сидів, не кажучи й слова. Секретар нюхав табаку, канцеляристи перекинули розбитий черепок із пляшки, що вживаний був замість чорнильниці, і сам суддя, розгубившись, розводив по столу калюжу з чорнила. "Що ви скажете на це, Дорофію Трохимовичу?" сказав суддя, трохи помовчавши, до підсудка. "Нічого не скажу", відповів підсудок. "Ось які діла діються!" вів далі суддя. Не встиг він цього сказати, як двері затріщали і передня половина Івана Никифоровича протиснулась у приміщення; друга половина ще залишалася в прихожій. Поява Івана Никифоровича та ще й у суді такою здалася незвичайною, що суддя аж скрикнув; секретар кинув читати. Один канцелярист, у фризовій подобі полуфрака, взяв у губи перо: другий проковтнув муху. Навіть інвалід, що виконував обов'язки фельд'єгера й сторожа і перед тим стояв біля дверей, чухаючись у своїй брудній сорочці, з нашивкою на плечі, навіть цей інвалід роззявив рота й наступив комусь на ногу. "Яким це вас вітром занесло? що та як? Як здоров'я ваше, Іване Никифоровнчу?" Та Іван Никифорович був ні живий ні мертвий, бо застряг у дверях і не міг ступити ні туди ні сюди. Даремно суддя кричав у прихожу, щоб там хто випер ззаду Івана Никифоровича в судову залу. В передпокої була одна тільки баба-позовниця, яка, хоч як силкувалася кошавими своїми руками, не могла нічого вдіяти. Тоді один із канцеляристів з товстими губами, з широкими плечима, з товстим носом, з очима, що дивилися скоса й по-п'яному, з продертими ліктями, підступив до передньої половини Івана Никифоровича, склав йому обидві руки навхрест, як дитині, і моргнув до старого інваліда, який вперся коліном у живіт Іванові Никифоровнчу І, незважаючи на жалісний стогін, його витиснули в прихожу. Тоді повідсовували засувки й відчинили другу половину дверей. При цьому канцелярист та його помічник, інвалід, від одностайних зусиль подихом уст своїх розпустили такий густий запах, що кімната установи перетворилась була на час на шннок. "Чи не вдарили вас, Іване Никифоровнчу? Я скажу матусі, вона пришле вам настоянки, якою погріть тільки поперек та спину, і все минеться!" Та Іван Никифорович упав на стілець і, крім довгого охання, нічого не міг сказати. Нарешті, немічним, ледве чутним з утоми голосом промовив він: "чи не буде ваша ласка?" і, добувши з кишені ріжок, додав: "беріть, призволяйтесь!.."

"Дуже радий, що вас бачу", відказав суддя. "Та все ж не можу уявити собі, що примусило вас завдати собі клопоту та оправити нам таку приємну несподіванку". "З скаргою..." міг тільки вимовити Іван Никифорович. "З скаргою? з якою?" "З позовом..." (тут задишка спричинила довгу паузу) "Ох!.. з позовом на шахрая... Івана Івановича Перерепенка". "Господи! і ви туди! такі незвичайні приятелі! Позов на таку доброчинну людину!.." "Він сам сатана!" вимовив уривчасто Іван Никифорович. Суддя перехрестився. "Візьміть скаргу, прочитайте". "Нема чого робити, прочитайте, Тарасе Тихоновичу", сказав суддя, звертаючись до секретаря з невдоволеним виглядом, причому ніс його мимоволі понюхав верхню губу, що звичайно він робив перше тільки з великої приємності. Таке свавільство носа завдало судді ще більше досади. Він вийняв хусточку і змів з верхньої губи всю табаку, щоб покарати за зухвалість його. Секретар, зробивши звичайний свій приступ, який він завжди вживав перед початком читання, тобто без допомоги хусточки, почав звичайним своїм голосом таке: "Просить дворянин Миргородського повіту Іван Никифорів син Довгочхун, а про що, те стоїть у пунктах — 1) Через ненависну злобу свою та явну недоброзичливість той, що іменує себе дворянином Іван Іванів син Перерепенко, всілякі капості, збитки та інші єхидненські, що жах наводять, вчинки мені робить, і вчорашнього дня по полудні, яко розбійник і тать, з сокирами, пилками, долотами та іншим слюсарним знаряддям, забрався вночі на моє подвір'я і до власного мого ж хліва, що міститься там. Власноручно та ганебним способом його порубав. На що з свого боку я не давав ніякої причини для такого протизаконного та розбишацького вчинку. 2) Той же таки дворянин Перерепенко чинить замах навіть на життя моє, і до 7 числа минулого місяця, криючись із цим наміром, прийшов до мене й почав по-приятельському та хитрим способом випрохувати в мене рушницю, що була в мене в кімнаті, і пропонував мені за неї, з властивою йому скнарістю, багато негодящих речей, як-от: свиню буру та дві мірки вівса. Але наперед догадуючись про злочинний його замір, я всіляко намагався від того відхилити його, але той шахрай і падлюка Іван Іванів син Перерепенко вилаяв мене по-мужииьки і має з того часу до мене ворожість невгамовну. До того ж той, часто згадуваний, несамовитий дворянин і розбійник Іван Іванів син Перерепенко і роду преганебного:

його сестра була відома на весь світ повія й пішла за єгерською ротою, що стояла п'ять років тому в Миргороді; а мужа свого записала в селяни. Батько та мати теж були пребеззаконні люди й обоє були страшенні п'яниці. А згадуваний дворянин і розбійник Перерепенко своїми скотоподібними та догани вартими вчинками перевершив увесь свій рід і, вдаючи благочестивого, чинить щонайспокусливіші справи. Посту не додержує: бо напередодні пилипівки цей боговідступник купив барана і другого дня звелів зарізати своїй беззаконній дівці Гапці, одмагаючись, ніби йому потрібен був на той час лій на каганці та свічки. Тому прошу отого дворянина, яко розбійника, святотатця, шахрая, зловленого вже на злодійстві та грабіжництві, в кайдани закувати і до в'язниці, чи до державного острогу припровадити і там уже з волі своєї, позбавивши чинів та дворянства, добре барбарами шмарувати і в Сибір на каторгу по потребі запакувати, протори, збитки наказати йому сплатити і на мою скаргу присуд учинити. До скарги цієї руку приклав дворяннн Миргородського повіту Іван Ннкифорів син Довгочхун". Як тільки секретар скінчив читати, Іван Никифорович узявся за шапку й уклонився, з наміром вийти. "Куди ж ви, Іване Никифоровнчу?" казав йому вслід суддя. "Посидьте трохи! випийте чаю! Оришко! чого ти стоїш, дурна дівко, та переморгуєшся з канцеляристами? біжи, принеси чаю!" Та Іван Никифорович, з переляку, що так далеко зайшов від домівки та витримав такий небезпечний карантин, встиг уже пролізти в двері, промовивши: "не клопочіться, я з приємністю"... і зачинив їх за собою, залишивши в зачудуванні всю установу. Робити не було чого. Обидві скарги було прийнято, і справа мала набути досить важливого інтересу, як одна несподівана річ додала їй ще більшої цікавості. Коли суддя вийшов із приміщення в супроводі підсудка та секретаря, а канцеляристи складали в мішок нанесені позивачами кури, яйця, окрайці хліба, пироги, книші та інше все, у цей час бура свиня вбігла в кімнату і схопила, на подив усіх присутніх, не пиріг чи там шкуринку хліба, а скаргу Івана Никифоровича, яка лежала на столі скраю, звиснувши аркушиками донизу. Схопивши папір, бура хавроня втекла так прудко, що жоден з канцеляристів не міг догнати її, дарма, що на неї кидали лінійки та чорнильниці. Ця надзвичайна подія спричинила страшенну метушню, бо навіть копії не було списано з скарги. Суддя, тобто його

секретар та підсудок, довго розмовляли про таку нечувану річ; нарешті, вирішено було на тому, щоб написати про це звідомлення до городничого, бо слідство в тій справі більше стосувалося цивільної поліції. Звідомлення за № 389 послано було до нього того ж таки дня, і з цього самого виникла досить цікава розмова, про яку читачі можуть дізнатися з дальшого розділу.

РОЗДІЛ V В ЯКОМУ ОПИСАНО НАРАДУ МІЖ ДВОМА ПОЧЕСНИМИ В МИРГОРОДІ ОСОБАМИ

Тільки-но Іван Іванович справився в своєму господарстві й вийшов, за звичаєм, полежати під дашком, як на превеликий подив свій, побачив щось червоне у хвіртці. То був червоний обшлаг городничого, що тою самою мірою, як і комір його, одполірувався і по краях перетворився на лаковану шкуру. Іван Іванович подумав собі: "не погано, що прийшов Петро Федорович побалакати", але дуже здивувався, побачивши, що городничий ішов надзвичайно прудко і вимахував руками, що траплялося з ннм, за звичаєм, дуже рідко. На мундирі в городничого сиділо вісім ґудзиків, дев'ятий як одірвався під час процесії, коли святили церкву два роки тому, так до цього часу десяцькі й не можуть його знайти, хоч городничий при щоденних рапортах, що їх здають йому квартальні, завжди питає, чи не знайшовся ґудзик. Ці вісім ґудзиків сиділи в нього на мундирі так, як баби садять квасолю: одна праворуч, друга ліворуч. Ліву ногу було йому прострелено під час останньої кампанії і тому він, накульгуючи, закидав нею так далеко набік, що марнував тим майже всю працю правої ноги. Що швидше орудував городничий своєю піхотою, то менш вона посувалася наперед. І тому, поки дійшов городничий до дашка, Іван Іванович мав досить часу догадуватися, чого-то городничий так швидко вимахував руками. Тим більше це його цікавило, що справа, здавалося, була надзвичайної ваги, бо при ньому була навіть нова шпага. "Здрастуйте, Петре Федоровичу!" скрикнув Іван Іванович, що, як уже сказано, був дуже цікавий і ніяк не міг стримати своєї нетерплячки, бачивши, як городничий брав штурмом ґанок, але все ще не підводив очей своїх і сварився з своєю піхотою, бо та ніяким способом не могла за одним махом вибратись на східці. "Доброго дня бажаю люб'язному

другові та доброчинцеві Іванові Івановичу!" відказав городничий. "Будьте ласкаві, сідайте. Ви, як бачу, втомились, бо ваша поранена нога заважає..." "Моя нога!" скрикнув городничий, кинувши на Івана Івановича один з тих поглядів, які кидає велетень на пігмея, вчений педант на танцювального вчителя. На цьому він простяг свою ногу і тупнув нею по підлозі. Ця хоробрість, одначе, дорого йому стала, бо весь тулуб його похитнувся, а ніс дзьобнув поруччя; але мудрий охоронець порядку, щоб не показати цього, ту ж мить підбадьорився й поліз до кишені, ніби для того, щоб добути табакерку. "Я вам скажу про себе, люб'язний друже та благодійнику мій, Іване Івановичу, що я робив на своїм віку й не такі походи. Еге, серйозно, робив. Наприклад, під час кампанії 1807 року... Ох, я вам розкажу, яким маніром переліз я через тин до однієї гарненької німкені". При цьому городничий примружив одно око і виробив з біса лукаву усмішку. "Де ж це ви були сьогодні?" спитав Іван Іванович, бажаючи перебити городничому мову та швидше його навернути на причину одвідин. Йому б дуже хотілося запитати, що саме має намір оповістити городничий; але ж тонке знання світу виявляло йому всю нечемність такого запитания, і Іван Іванович мусив перемогти себе й чекати відгадки, тимчасом як серце його билося з надзвичайною силою. "А дозвольте, я вам розкажу, де був я", відказав городничий. "По-перше, скажу вам, що сьогодні прегарна година..." При цих словах Іван Іванович мало що не вмер. "Та дозвольте", казав далі городничий "Я прийшов сьогодні до вас в одній дуже важливій справі". Тут обличчя городничого і постать набули такого самого заклопотаного становища, як і тоді, коли він брав штурмом ґанок. Іван Іванович ожив і тремтів, як у пропасниці, не забарившись, за своїм звичаєм, спитати: "Яка ж вона важлива? хіба вона важлива?" "Ось бачите, будь ласка: насамперед насмілюся довести до відома вам, люб'язний друже й благодійнику мій, Іване Івановичу, що ви... з свого боку я, з ласки вашої, я нічого, але інтереси державні, інтереси державні того вимагають: ви порушили порядок благочинства!" "Що це ви говорите, Петре Федоровичу? Я нічого не розумію". "Змилуйтесь, Іване Івановичу! Як то ви нічого не розумієте? Ваша власна худобина потягла дуже важливого казенного папера, і ви ще кажете після цього, що нічого не розумієте!" "Яка худобина?" "З дозволу вашого сказати, ваша власна бура свиня". "А я чим винен? Навіщо судовий сторож одчиняє двері?"

"Але, Іване Іванозичу, ваша власна тварина, виходить, ви винні". "Красно дякую вам за те, що з свинею мене рівняєте". "От цього вже я не говорив, Іване Івановичу! їй-богу, не говорив! будь ласка, розсудіть по чистій совісті самі, вам, без сумніву, відомо, що з волі начальства заборонено в місті, тим паче по головних міських вулицях, походжати нечистим тваринам. Погодьтеся самі, що це річ заборонена". "Бот знає, що ви це кажете? Велике діло, що свиня вийшла на вулицю!" "Дозвольте вам сказати, дозвольте, дозвольте, Іване Івановичу, це зовсім неможливо Що ж робити. Начальство хоче — ми повинні коритися. Не перечу, забігають інколи на вулицю і навіть на майдан кури та гуси, вважайте: кури та гуси; але свиней та цапів я ще в минулому році видав наказ не випускати на привселюдні майдани. Якого наказа тоді ж таки звелів прочитати, вголос на зборах перед усім народом" "Ні, Петре Федоровичу, я тут нічого не бачу, як тільки те, що ви всіляко намагаєтесь ображати мене" "Ось цього вже не можете сказати, найлюб'язніший друже та благодійнику мій, щоб я намагався ображати. Згадайте самі: я не сказав вам ані слова торік, коли ви звели дах на цілий аршин виший за встановлену міру. Навпаки, я вдав, ніби зовсім того не помітив. Вірте, люб'язний друже, що й тепер я б зовсім, сказати б... та обов'язок мій, одно слово; обов'язок вимагає пильнувати чистоти. Подумайте самі, коли раптом на головній вулиці..." "Ну вже гарні ваші головні вулиці! Туди кожна баба йде викидати те, що їй не потрібне". "Дозвольте вам сказати, Іване Івановичу, що ви самі ображаєте мене! Щоправда, це трапляється часом, але здебільшого тільки під тинами, під повітками та коморами, а щоб на головну вулицю, на майдан забралася поросна свиня, це вже таке діло..." "То що ж таке, Петре Федоровичу! Адже свиня створіння боже!" "Згоден! Це всьому світові відомо, що ви людина вчена, знаєте науки та інші усякі речі. Звісно, я наук не навчався ніяких, скорописного письма я почав учитись на тридцятому році свого життя. Та я, як самі знаєте, з рядових". "Гм!" сказав Іван Іванович. "Так", казав далі городничий: "1801 року я був у 42 єгерському полку в 4 роті поручиком. За ротного командира в нас був, коли ласкаві знати, капітан Єремеєв" На цьому городничий застромив свої пальці в табакерку, яку Іван Іванович тримав відкритою й переминав табаку. Іван Іванович відповів: "Гм!" "Та мій обов'язок", казав далі городничий: "коритися вимогам начальства. Чи

знаєте ви, Іване Івановичу, що той, хто викраде в суді казенний папір, підпадає нарівні з усяким іншим злочином під карний суд?" "Так знаю, що, коли хочете, і вас навчу. Так говориться про людей; наприклад, якби ви вкрали папір; але свиня — тварина, створіння боже!" "Воно так; але закон каже: винний у крадіжці... прошу вас прислухатися уважніше: винний! Тут не зазначено ні роду, ні статі, ні звання; виходить, і тварина може бути винна. Воля ваша, а тварину перед тим, як оголосити вирок про кару, треба приставити до поліції, як порушника порядку". "Ні, Петре Федоровичу!" відказав спокійно Іван Іванович. "Цього-то не буде!" "Як ви собі хочете, тільки я повинен чинити за приписами начальства". "Що ж ви страхаєте мене? Певне, хочете прислати по неї безрукого солдата. Я велю двірській бабі його коцюбою випровадити. Йому останню руку переламають". "Не насмілююся з вамн сперечатися. В такому разі, коли не хочете надіслати її до поліції, то користуйтеся з неї, як собі хочете. Заколіть, коли хочете, її до різдва та наробіть з неї шинок, або так із'їжте. Тільки б я у вас попросив, коли будете робити ковбаси, пришліть мені з двійко тих, що у вас так майстерно робить Гапка з свинячої крові та з сала. Моя Аграфена Трохимівна дуже їх любить". "Ковбас, будь ласка, пришлю з двійко". "Дуже вам буду вдячний, люб'язний друже та благодійнику. Тепер дозвольте вам сказати ще одно слово: я маю доручення як від судді, так само і від усіх наших знайомих, так би мовити, помирити вас із приятелем вашим Іваном Никнфоровичем". "Як! з невігласом! щоб я помирився з отим грубіяном? Ніколи! Не буде того, не буде!" Іван Іванович був у надзвичайно рішучому стані. "Як ви собі хочете", відказав на те городничий, частуючи обидві ніздрі табакою. "Я вам не насмілююсь радити; одначе дозвольте сказати: ось ви тепер у сварці, а як помиритесь..." Та Іван Іванович почав говорити про ловіння перепелів, що звичайно траплялося з ним, коли він хотів збити мову. Отже, городничий, не здобувши ніякого успіху, мусив податися додому.

РОЗДІЛ VI З ЯКОГО ЧИТАЧ ЛЕГКО МОЖЕ ДОВІДАТИСЯ ПРО ВСЕ ТЕ, ЩО В НЬОМУ МІСТИТЬСЯ

Хоч як старалися в суді приховати справу, а вже другого дня весь Миргород дізнався, що свиня Івана Івановича потягла скаргу Івана

Никифоровича. Сам городничий перший, забувшись, проговорився про це. Коли Іванові Никифоровичу сказали про це, він нічого не сказав, спитав тільки: "чи не бура?" Та Агафія Федосіївна, що була при цьому, взялася знову напосідати на Івана Никифоровича: "що ти, Іване Никифоровичу? з тебе сміятимуться, як із дурня, коли ти попустиш! Який з тебе після того буде дворянин? Ти будеш гірший за ту бабу, що продає сластьони, які ти так любиш!" І вговорила невгамовна! Знайшла десь чоловіка середнього віку, чорнопикого, з плямами по всьому обличчю, в темносиньому з латками на ліктях сюртуці, ну зовсім канцелярського каламаря! Чоботи він мастив дьогтем, носив по троє пер за вухом та прив'язану до ґудзика скляну пляшечку, замість чорнильниці, з'їдав за одним разом дев'ять пирогів, а десятий ховав у кишеню, і на один аркуш гербового паперу стільки вписував усякої ябеди, що ніякий читець не міг би за один раз прочитати, не перебиваючи цього кашлянням та чханням. Оця невеличка подоба людини шпорталася, ниділа, писала і нарешті надряпала такого папера: "До Миргородського повітового суду від дворянина Івана Никифорового сина Довгочхуна. З причини отої скарги моєї, що від мене, дворянина Івана Никифорового сина Довгочхуна, до того мала бути, сукупно з дворянином Іваном Івановим сином Перерепенком; до чого й сам повітовий миргородський суд потурання своє виявив. І саме навіть оте нахабне свавільство бурої свині, бувши в таємниці тримане і вже від сторонніх осіб до відома дійшовши. Понеже отой пропуск та потурання, ико зловмисне, судові всеконечно підлягає; бо отая свиня є тварина дурна, і тим паче здатна до викрадення паперу. З чого очевидно виявляється, що часто згадувана свиня не інакше, як була підбурена до того самим супротивником, що взиває себе дворянином Іваном Івановим сином Перерепенком, якого вже спіймано на розбої, замахові на життя та святотатстві. Проте ото миргородський суд, з притаманною йому небезсторонністю, таємну своєї особи згоду виявив; без якої згоди ота свиня ніяким би способом не могла бути допущена до викрадення паперу; бо миргородський повітовий суд слугами вельми забезпечений, для цього досить уже згадати одного солдата, що повсякчас у прихожій пробуває, який, хоч має одно невидюше око та покалічену руку, але, щоб вигнати свиню та вдарити її дрюком, має цілком відповідні здатності. З чого достеменно видно

потурання отого миргородського суду та безперечний розподіл крамарського з того баришу, навзаєм суміщаючись. Отой же вищезгаданий розбійник і дворянин Іван Іванів син Перерепенко в дочиненні ошельмувавшись позостався. Тому й доводжу отому повітовому суду я, дворянин Іван Никнфорів син Довгочхун до належного всевідома, що коли з отої бурої свині чи з дворянина Перерепенка, що погодився з нею, означена скарга відшкодована не буде і в ній вирішення по справедливості та на мою користь не вийде: то я, дворянин Іван Ннкифорів син Довгочхун, про таке отого суду протизаконне потурання подати скаргу до палати маю з належним за формою перенесенням справи. Дворяннн Миргородського повіту Іван Ннкифорів син Довгочхун". Ця скарга справила свій вплив: суддя був людина, як звичайно бувають всі добрі люди, боягузливій. Він вдався до секретаря. Та секретар пустив крізь губи густе "гм" і показав на обличчі своєму байдужу й диявольськи двозначну міну, яку робить сам тільки сатана, коли бачить біля ніг свою жертву, що прибігає до нього. Одно тільки залишалося: помирити двох приятелів. Та як узятись до того, коли всі заходи досі не мали успіху? Однак ще наважилися спробувати, та Іван Іванович впрост оголосив, що не хоче, і навіть дуже розгнівався. Іван Никифорович замість відповіді обернувся спиною назад і хоч би слово сказав. Тоді процес пішов з надзвичайною швидкістю, чим так уславлені судиша. Скаргу позначили, записали, виставили номер, вшили, розписались, усе те за один день, і поклали в шафу, де вона лежала, лежала, лежала рік, другий, третій; безліч дівчат встигло повиходити заміж, у Миргороді проклали нову вулицю; у судді випав один кутній зуб та два бокових, у Івана Івановича бігало по дворі більше дітлахів, ніж раніше, звідкіля вони взялись, бог один знає! Іван Никифорович на докір Іванові Івановичу поставив нового гусячого хліва, хоч трохи й далі від колишнього, і зовсім одгородився будинками від Івана Івановича, так що ці пошани гідні мужі ніколи майже в вічі не бачили один одного, — і справа все лежала в найкращому порядку, в шафі, що зробилася мармуровою від чорнильних плям. Тимчасом сталася надзвичайно поважна для всього Миргорода подія. Городничий упоряджав асамблею! Де візьму я пензлів та фарб, щоб змалювати різноманітність гостей та пишну учту? Візьміть годинника, відкрийте його та погляньте, що там

робиться! Чи не правда, нісенітниця страшенна? Уявіть же тепер собі, що майже стільки саме, коли не більше, коліс стояло серед подвір'я в городничого. Яких бричок, яких візків там не було! Одна — в задку широка, а передку вузенька; друга — в задку вузенька, а в передку — широка. Одна була й бричка і візок разом, друга ні бричка ні візок; та була схожа на величезну копицю сіна або на товсту купчиху; друга на розпатланого єврея або на кістяк, з якого не зовсім іще облізла шкура; інша була в профіль чистісінька люлька із вибухом; а та була ні на що не схожа, являючи якусь дивну істоту, зовсім безладну й надзвичайно фантастичну. З-поміж того хаосу коліс та передків здіймалася якась подоба карети з хатнім вікном, з грубими навхрест раминами. Машталіри в сірих чекменях, свитках та сіряках, в смушевих шапках та в різноманітних кашкетах, з люльками в руках, проводили по подвір'ю розпряжених коней. Що за асамблею впорядив городничий! Дозвольте, я перелічу всіх, що там були: Тарас Тарасович, Євпл Акинфович, Євтихій Євтихійович, Іван Іванович, не той Іван Іванович, а другий, Сава Гаврилович, наш Іван Іванович, Олефір Олефірович, Макар Назарович, Хома Григорович... Не можу далі! сили бракує! Рука втомлюється писати. А скільки було дам! смаглявих і білолицих, довгих і коротеньких, товстих, як Іван Никифорович, і таких тонких, що, здавалося, кожну можна було сховати в піхві від шпаги городничого. Скільки чепців! скільки суконь! червоних, жовтих, кофійних, зелених, синіх, нових, перелицьованих, перекроєних, хусток, стьожок, ридикюлів! Прощайте, бідні очі! ви нічого не варті будете після цього спектаклю. А якого довгого стола було витягнуто! А як розговорилися всі — який галас вчинили! Куди проти цього млин з усіми своїми жорнами, колесами, шестернею, ступами! Не можу вам сказати напевне, про що вони говорили, але треба думати, що про багато приємних та корисних речей, як-от: про погоду, про собак, про пшеницю, про чепчики, про жеребців. Нарешті, Іван Іванович, не той Іван Іванович, а другий, сліпий на одне око, сказав: "мені дуже дивно, що праве око моє (сліпий на одно око Іван Іванович завжди говорив про себе іронічно) не бачить Івана Никифоровича пана Довгочхуна". "Не схотів прийти", сказав городничий. "Як це?" "От уже, слава богу, два роки, як посварились вони між собою, тобто Іван Іванович з Іваном Никифоровичем, і де один, туди другий нізащо не піде!" "Та що ви

кажете!" При цьому одноокий Іван Іванович звів очі вгору і склав руки докупи. "Що ж тепер, коли вже люди з добрими очима не живуть у згоді, то як же жити мені в злагоді з сліпим своїм оком!" На ці слова всі засміялися на весь рот. Усі дуже любили одноокого Івана Івановича за те, що він сипав жартами зовсім на теперішній смак; навіть високий, сухорлявий чоловік у байовому сюртуці з пластирем на носі, що до того часу сидів у кутку й ні разу не виявив руху на своєму обличчі, навіть коли залетіла йому в ніс муха, той самий пан підвівся з свого місця і підсунувся ближче до натовпу, що обступив одноокого Івана Івановича.
"Послухайте!" сказав одноокий Іван Іванович, побачивши, як оточило його чимале товариство. "Послухайте, замість того, щоб, як ви тепер, задивлятись на сліпе моє око, давайте, замість того, помиримо двох наших приятелів! Тепер Іван Іванович розмовляє з жінками та дівчатами, а ми пошлімо нишком по Івана Никифоровича та й зведемо їх докупи". Всі однодушно пристали на думку Івана Івановича і поклали негайно послати до Івана Никифоровича додому просити його, хоч би там що, прибути до городничого на обід. Але поважне питання: на кого покласти це важливе доручення? усім завдало клопоту. Довго сперечалися, хто здатніший та меткіший у дипломатичній справі; нарешті, одностайно вирішили покласти все це на Антона Прокоповича Голопузя. Але перше треба трохи познайомити читача з цією видатною особою. Антін Прокопович був зовсім доброчинний чоловік у всьому значенні цього слова: чи дасть йому хто з почесних людей у Миргороді хустку на шию, чи спідні — він дякує; чи дасть йому хто легенько щигля в ніс, він і тоді дякує. Коли в нього питали: "чого це у вас, Антоне Прокоповичу, сюртук коричневий, а рукава голубі?" то він звичайно завжди відповідав: "а у вас і такого нема! Заждіть, виноситься, весь буде однаковий!" І справді: голубе сукно, під впливом сонця, почало перетворюватися на коричневе, і тепер зовсім підходить кольором до сюртука; та ось що дивно, що Антін Прокопович має звичку суконну одежу носити літом, а китайкову — зимою. Антін Прокопович не має свого дому. Був у нього перше край міста, та він його продав, а на ті гроші купив трійку гнідих коней та невелику бричку, якою їздив гостювати по поміщиках. Але що з кіньми було багато клопоту та й потрібні були гроші на овес, то Антін Прокопович їх проміняв на скрипку та двірську дівку, взявши додачі асигнацію на двадцять п'ять

карбованців. Потім скрипку Антін Прокопович продав, а дівку проміняв за кисет сап'яновий з золотом. І тепер у нього кисет такий, якого ні в кого нема. За цю втіху він уже не може роз'їжджати по селах, а мусить залишатися в місті та ночувати по різних домах, особливо тих дворян, яким було приємно давати йому щиглі в ніс. Антін Прокопович любить добре попоїсти, непогано грає в дурня та в мельника; слухатися було завжди його стихією, і тому він, узявши шапку та палицю, негайно рушнв в дорогу. Але йдучи, почав міркувати, яким способом йому спонукати Івана Никифоровича прийти на асамблею. Трохи крута вдача цієї, зрештою достойної людини, робила доручення майже нездійсненним. Та й як, справді, йому наважитися прийти, коли встати з ліжка йому вже було за велику працю? Але, скажімо, він устане, та як йому прийти туди, де перебуває, що, безперечно, він знає, запеклий ворог його? Що далі Антін Прокопович обмірковував, то все більше виявляв перепон. День був душний; сонце пекло; піт аж лився з нього. Антін Прокопович, дарма, що йому давали щиглі в ніс, був досить хитра людина у багатьох справах. Тільки в міні був він не такий щасливий; він добре знав, коли треба прикинутись дурником, і вмів іноді викрутитися в таких обставинах та випадках, де рідко розумна людина зуміє викрутитись. В той час, коли вигадливий розум його видумував спосіб, як переконати Івана Никифоровича, і він уже хоробро йшов назустріч усьому, одна несподівана річ трохи збентежила його. Не завадить тут повідомити читача, що в Антона Прокоповича були між іншим одні штани такої химерної властивості, що коли він надівав їх, то собаки завжди кусали його за литки. Як на лихо, того дня надів він саме ті штани. І через те, ледве він удався в міркування, як страшенний гавкіт з усіх боків вразив його вухо. Антін Прокопович здійняв такий крик (голосніше за нього ніхто не вмів кричати), що не тільки знайома баба та мешканець незмірного сюртука вибігли йому назустріч, але навіть хлоп'ята з подвір'я Івана Івановича висипали до нього, і хоч собаки тільки за одну ногу встигли вкусити його, це, проте, дуже зменшило його бадьорість, і він з певною боязкістю підступав до ґанку.

РОЗДІЛ VII І ОСТАННІЙ

"А, здорові були! Навіщо ви собак дражните?" сказав Іван Никифорович, побачивши Антона Прокоповича; бо з Антоном Прокоповичем ніхто інакше не говорив, як жартома. "Щоб вони поздихали всі! Хто їх дражнить?" відказав Аніон Прокопович. "Ви брешете". "Їй-богу, ні! Просив вас Петро Федорович на обід". "Гм". "Їй-богу! так щиро просив, що й сказати не можна. Що це, каже, Іван Никифорович цурається мене, як ворога. Ніколи не зайде поговорити або посидіти". Іван Никифорович погладив собі підборіддя. "Якщо, каже, Іван Никифорович і тепер не прийде, то я не знаю, що й подумати; певне, щось лихе про мене мислить! Зробіть ласку, Антоне Прокоповичу, умовте Івана Никифоровича! То як, Іване Никифоровнчу? ходімо! там зібралася тепер чудова компанія!" Іван Никифорович почав розглядати півня, який, стоячи на ґанку, скільки сили горлав. "Якби ви знали, Іване Никифоровнчу", казав далі завзятий депутат: "якої осетрини, якої свіжої ікри прислали Петрові Федоровичу!" При цьому Іван Никифорович повернув свою голову й почав пильно прислухатися. Це підбадьорило депутата. "Ходімо мерщій, там і Хома Григорович! Що ж ви?" додав він, побачивши, що Іван Никифорович лежав у тій самій позі. "Що ж? підемо, чи не підемо?" "Не хочу". Це "не хочу" вразило Антона Прокоповича. Він уже гадав, що переконливі слова його зовсім переконали цю зрештою достойну людину, та замість того почув рішуче: не хочу. "Чому ж ви не хочете?" спитав він майже з досадою, яка виявлялась в нього надзвичайно рідко, навіть тоді, коли клали йому на голову запалений папір, чим особливо любили тішити себе суддя та городничий. Іван Никифорович понюхав табаки. "Воля ваша, Іване Никифоровнчу, я не знаю, що вам перешкоджає?" "Чого я піду?" промовив нарешті Іван Никифорозич: "там буде розбійник!" Так він називав Івана Івановича... Боже праведний! А чи давно ж... "Їй-богу, не буде! От як бог святий, що не буде! Щоб мене на цьому місці громом убило!" відказав Антін Прокопович, що ладен був божитися по десять разів на одну годину. "Ходімо ж, Іване Никифоровичу!" "Та ви брешете, Антоне Прокоповичу, він там?" "Їй-богу, їй-богу, нема! Щоб я не встав з цього місця, коли він там! Та й самі поміркуйте, з якої б речі я брехав! Щоб мені руки й ноги відсохли!.. Що, і тепер не вірите? Щоб я дуба дав отут-таки перед вами, щоб батько мій і мати та й сам я не побачив царства небесного! Ще не

вірите?" Іван Никифорович, чувши такі запевнення, зовсім заспокоївся і звелів своєму камердинерові в безмежному сюртуці принести шаровари та китайковий козакин. Я гадаю, що описувати, як саме Іван Никифорович надівав шаровари, як йому намотали галстук і нарешті надягли козакин, який під лівим рукавом лопнув, зовсім не потрібно. Досить сказати, що він увесь той час додержувався пристойної спокійності і не відповідав ані слова на пропозиції Антона Прокоповича — що-небудь проміняти на його турецький кисет. Тимчасом збори нетерпляче чекали рішучої хвилини, коли з'явиться Іван Никифорович і довершиться нарешті загальне бажання, щоб ці достойні люди помирились між собою; багато хто був майже певен, що не прийде Іван Никифорович. Городничий навіть закладався з однооким Іваном Івановичем, що не прийде, та не зійшовся тільки тому, що одноокий Іван Іванович вимагав, щоб той поставив у заклад підстрелену свою ногу, а він невидюще око; цим городничий дуже образився, а компанія нишком сміялась. Ніхто ще не сідав за стіл, хоч давно вже буда друга година, час, коли в Миргороді навіть у парадних випадках давно вже обідають. Ледве тільки Антін Прокопович з'явився в дверях, як ту ж мить усі його обступили. Антін Прокопович на всі запитання закричав одним рішучим словом: "не прийде!" Ледве тілки він це вимовив і вже град доган, сварок, а може, й щиглів мав посипатись на його голову за невдале посольство, як раптом двері розчинились і — ввійшов Іван Никифорович. Якби з'явився сам сатана, або мрець, то вони не справили б такого зачудування на все товариство, як здивував його, несподівано прийшовши, Іван Никифорович. А Антін Прокопович тільки заходився зо сміху, вхопившись за боки, з радошів, що так пожартував з усієї компанії. Хоч як би там було, тільки цьому майже ніхто не міг віри пойняти, щоб Іван Никифорович за такий короткий час зміг одягнутись, як личить дворянинові. Івана Івановича на той час і не було; він чогось вийшов. Опам'ятавшись від подиву, вся громада зацікавилася здоров'ям Івана Никифоровича та виявила задоволення, що він роздався в широчінь. Іван Никифорович цілувався з кожним і казав: "спасибі за ласку". Тимчасом запах борщу пролинув по кімнаті і полоскотав приємно ніздрі зголоднілих гостей. Усі посунули до їдальні. Цілий ключ дам балакучих і мовчазних, худих і товстих, потягся вперед, і довгий стіл зарябів усіма барвами. Не

описуватиму страв, які були на столі! Не згадаю й про млинці в сметані, ні про утрібку, що подали до борщу, ні про індичку з сливами та родзинками, ні про ту страву, що дуже скидалася на чоботи, намочені в квасі, ні про ту підливу, яка є лебединим співом старовинного кухаря, про ту підливу, яка подавалась оповита вся полум'ям з вина, що дуже тішило і разом лякало дам. Не говоритиму про ці страви, бо мені куди більше подобається їсти їх, ніж розводитись про них у розмовах. Іванові Івановичу дуже сподобалася риба з хріном. Він якнайпильніше взявся до цієї корисної та поживної вправи. Вибираючи тонесенькі риб'ячі кісточки, він клав їх на тарілку і якось несподівано глянув просто себе: творець небесний, як це було дивно! Проти нього сидів Іван Никифорович! В той же самий час глянув і Іван Никифорович!.. Ні!.. Не можу!.. Дайте мені інше перо! Перо моє мляве, мертве, з тонким розщепом для такої картини! Обличчя їх з подивом, що відбився на них, наче скам'яніли. Кожен із них побачив обличчя, здавна знайоме, до якого, здавалося б, мимоволі ладен підійти як до приятеля несподіваного, подати ріжок, промовивши: "призволяйтесь", або: "чи насмілюся просити ласки"; та разом з тим це ж саме обличчя було страшне, як лихе віщування! Піт котився градом з Івана Івановича та з Івана Никифоровича. Присутні, усі, скільки їх було за столом, поніміли від уваги і не відводили очей від колишніх приятелів. Дами, що до того часу захоплені були досить цікавою розмовою про те, як робляться каплуни, раптом урвали розмову. Все стихло! Це була картина, варта пензля великого митця. Нарешті Іван Іванович вийняв хусточку до носа й почав сякатися; а Іван Никифорович оглянувся навколо себе й спинився очнма на відчинених дверях. Городничий ту ж мить помітив цей рух і наказав зачинити двері якнайщільніше. Тоді обидва приятелі почали їсти і вже ні разу не глянули один на одного. Як тільки скінчився обід, обидва колишні приятелі посхоплювалися з місць і почали шукати шапок, щоб утекти. Тоді городничий моргнув, а Іван Іванович, не той Іван Іванович, а другий, одноокий, став за спиною в Івана Никифоровича, а городничий зайшов за спину Іванові Івановичу, і обидва почали підштовхувати їх ззаду, щоб зіпхнути їх докупи і не випускати до того часу, поки не подадуть руки. Іван Іванович, одноокий, наштовхнув Івана Никифоровича, хоч трохи й косо, одначе ж досить іще влучно й на те місце, де стояв Іван Іванович;

але городничий учинив дирекцію і занадто вбік, бо ніяк не міг впоратися з свавільною піхотою, що не слухала цього разу ніякої команди, і як на злість, закидала надзвичайно далеко і зовсім у протилежний бік (це, може, виходило через те, що за столом було надзвичайно багато різних наливок), так, що Іван Іванович упав на даму в червоній сукні, яка з цікавості протислася на саму середину. Такий знак не віщував нічого доброго. Одначе суддя, щоб полагодити цю справу, став на місце городничого і, потягнувши носом з верхньої губи всю табаку, одіпхнув Івана Івановича в другий бік. В Миргороді це звичайний спосіб примирення. Він трохи схожий на гру у м'яча. Як тільки суддя пхнув Івана Івановича, Іван Іванович, одноокий, вперся скільки сили і пхнув Івана Никифоровича, з якого піт лив, як дощова вода з даху. Дарма, що обидва приятелі дуже опиралися, одначе їх таки зштовхнули, бо обидві сторони, що діяли, дістали значне підкріплення від інших гостей. Тоді обступили їх з усіх боків щільно й не випускали доти, доки вони не наважилися подати один одному руку. "Бог з вами, Іване Никифоровичу і Іване Івановичу! Скажіть по совісті: за що ви посварилися? не через дурницю хіба? Чи не совісно вам перед людьми та перед богом!" "Я не знаю", сказав Іван Никифорович, відсапуючись з утоми (помітно було, що він був дуже не від того, щоб помиритися): "я не знаю, що я таке зробив Іванові Івновичу; за що ж він порубав мені хліва та думав згубити мене?" "Не винен я ні в яких злих намірах", говорив Іван Іванович, не обертаючи очей до Івана Никифоровича. "Присягаюсь і перед бргом і перед вами, шановне дворянство, нічого я не зробив моєму ворогові. За що ж він мене ганьбить та шкоди завдає моєму чинові й званню?" "Якої ж я вам, Іване Івановичу, завдав шкоди?" сказав Іван Никифорович. Ще одна хвилина такої розмови — і давня ворожнеча от-от мала згаснути. Вже Іван Никифорович поліз до кишені, щоб дістати ріжка й сказати: "призволяйтесь". "Хіба це не шкода", відказав Іван Іванович, не підводячи очей: "коли ви, шановний добродію, образили мій чин та рід таким словом, що його непристойно тут сказати". "Дозвольте вам сказати по-приятельському, Іване Івановичу! (на цьому Іван Никифорович доторкнувся пальцем до ґудзика Івана Івановича, що означало цілковиту його прихильність) ви образились за чорт знає що таке: за те, що я назвав вас гусаком..." Іван Никифорович схаменувся, що вчинив

необачність, вимовивши це слово; та вже було пізно: слово було вимовлено. Все пішло до дідька! Коли, почувши те слово без свідків, Іван Іванович знетямився і так розгнівався, що не дай боже нікому такою бачити людину, що ж тепер, зміркуйте, ласкаві читачі, що тепер, коли згубне слово вимовлене було в товаристві, де було безліч дам, перед якими Іван Іванович любив бути особливо пристойним? Якби учинив Іван Никифорович не так, сказав би птиця, а не гусак, ще можна було б якось владнати. Та — всьому кінець! Він кинув на Івана Никифоровича погляд — і який погляд! Якби тому поглядові дано було владу виконавчу, то він стер би на порох Івана Никифоровича. Гості зрозуміли цей погляд і поспішили самі розвести їх. І ця людина, зразок лагідності, що жодної жебрачки не обминав, щоб не розпитати її, вибіг оскаженілий. Ось такі страшні бурі роблять пристрасті! Цілий місяць нічого не було чути про Івана Івановича. Він заперся у себе в домі. Заповідну скриню було відчинено, з скрині видобуто, що? карбованці! старі, дідівські карбованці! І оці карбованці перейшли в забруднені руки чорнильних ділків. Справу було перенесено до палати. І коли дістав Іван Іванович радісну звістку, що завтра розв'яжеться вона, тоді тільки виглянув на світ і наважився вийти з дому. Гай-гай! з того часу палата сповіщала день у день, що справа скінчиться завтра, і так на протязі десяти років! Років тому з п'ять я проїжджав через місто Миргород. Я їхав у погану пору. Тоді стояла осінь з своєю сумно-вологою погодою, грязюкою й туманом. Якась ненатуральна зелень — витвір нудних, безнастанних дощів, вкривала рідкою сіткою поля й ниви, яким вона так пасувала, як пустощі старому, як троянди бабі. На мене тоді великий вплив робила погода: я нудьгував, коли вона була нудна. Та, незважаючи на це, коли я став під'їжджати до Миргорода, то почув, що серце в мене дуже б'ється. Боже, скільки спогадів! я двадцять років не бачив Миргорода. Тут жили тоді у зворушливому приятельстві дві єдині в світі людини, два єдині друзі. А скільки вимерло знаменитих людей! Суддя Дем'ян Дем'янович вже тоді був покійником; Іван Іванович що з одним оком, теж помандрував у безповоротну дорогу. Я виїхав на головну вулицю: скрізь стояли тички з прив'язаними згори віхтями соломи: провадилось якесь нове планування! Кілька хат було розвалено. Залишки з тинів та парканів стирчали похмуро. День був тоді святковий; я наказав вкриту рогожею буду свою

спинити перед церквою, і ввійшов так тихо, що ніхто не обернувся. Правда, і нікому було. Церква була порожня. Люду майже нікого. Видно було, що й найбогомільніші побоялись грязюки. Свічки серед похмурого, краще сказати, хворого дня, були якісь химерно неприємні; темні притвори були сумні; довгасті вікна з круглими шибками вмивалися дощовими сльозами. Я одійшов у притвір і звернувся до поважного діда з посивілим волоссям: "Дозвольте дізнатися, чи живнй Іван Никифорович?" В цей час лампада спалахнула ясніше перед образом, і світло просто вдарило в обличчя моєму сусідові. Як же я здивувався, коли, розглядаючи, побачив знайомі риси! То був сам Іван Никифорович! Та як же змінився! "Чи здорові ви, Іване Никифоровичу? Як же ви постарілися!" "Еге, постарівся. Я сьогодні з Полтави", відказав Іван Никифорович. "Що ви кажете! їздили до Полтави в таку погану годину?" "Що ж робити! Позов..." Тут я мимоволі зітхнув. Іван Никифорович помітив те зітхання й сказав: "не турбуйтесь, я маю певну звістку, що справа розв'яжеться на тому тижні, і на мою користь". Я знизав плечима і пішов довідатися що-небудь про Івана Івановича. "Іван Іванович тут!" сказав мені хтось: "він на криласі". Я побачив тоді худу постать. Чи це ж Іван Іванович? Обличчя було вкрите зморшками, волосся було зовсім біле; але бекеша була все та сама. Після перших привітань, Іван Іванович, повернувшись до мене з веселою усмішкою, що так завжди пасувала до його лійкоподібного обличчя, сказав: "Чи повідомити вас про приємну новину?" "Про яку новину?" спитав я. "Завтра неодмінно буде розв'язано нашу справу. Палата сказала напевне". Я зітхнув ще глибше й мершій поспішив попрощатися, бо я їхав у дуже важливій справі, і сів у буду. Худі коні, відомі в Миргороді під назвою кур'єрських, потяглись, вчиняючи копитами своїми, що поринали в сіру багнюку, неприємний для вуха звук. Дощ лив, як із відра, на фурмана, що сидів на передку й напнувся рогожею. Вогкість мене пройняла наскрізь. Сумна застава з будкою, в якій інвалід латав сіре обладнання своє, поволі проминула повз мене. Знову те саме поле, подекуди пооране, чорне, подекуди зелене, мокрі галки та ворони, одноманітний дощ, заплакане без просвітку небо. — Нудно на цьому світі, панове!

переклад А. Хуторянина